

Učitel matematiky

Jiří Potůček

Reforma československé střední školy z 30. let 20. století

Učitel matematiky, Vol. 5 (1997), No. 1, 26–30

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/151414>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1997

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

REFORMA ČESKOSLOVENSKÉ STŘEDNÍ ŠKOLY Z 30. LET 20. STOLETÍ

JIŘÍ POTUČEK

Školská reforma z let 1930 – 1937 byla vyvrcholením reformních snah v českých zemích, jejichž kořeny jsou již v období předválečném. Po školské úpravě Exner–Bonitzově z poloviny 19. století a Marchetově reformě z let 1908 – 1910 je třetí významnou úpravou středního školství v českých zemích, pomineme-li některé změny a úpravy související s vytvořením samostatného Československa v roce 1918. Na tuto významnou událost muselo školství reagovat. Vždyť nový stát přecházel od ne zcela ústavní monarchie k demokratické republice a vznikl jako stát svobodných národů. Zákonem z 27. května 1919 byla u nás provedena unifikace veškerého středního školství, která se vedle českých zemí týkala i Slovenska a Podkarpatské Rusi. S touto unifikací bylo spojeno i vytvoření nových osnov a učebních plánů středních škol, které však bylo provedeno narychlo, bez spolupráce širšího okruhu odborníků, neboť to z časových důvodů ani nebylo možné. Tato úprava byla ostatně považována za prozatímní a počítalo se s celkovou hlubší školskou reformou. Nová školská správa provedla také zrovnoprávnění dívek ve středoškolském vzdělání.¹ Z hlediska státního byl důležitý zákon z roku 1923, jímž byl státní jazyk zaveden jako povinný předmět na všech středních školách a ministr školství měl ve své pravomoci rozhodnout, zda-li a který menšinový jazyk je povinný na střední škole se státním vyučovacím jazykem.

Z těchto poznámek vyplývá, že politický převrat, jímž bylo vytvořeno samostatné Československo, byl mohutným impulsem pro

¹ Střední školství ve 2. polovině 19. století bylo u nás školstvím chlapeckým. Až po roce 1890 byla zakládána dívčí lycea. V místech, kde lycea nebyla, měly dívky možnost se přihlásit na chlapecká gymnázia jako mimořádné posluchačky, které na výuce pouze hospitovaly a po ukončení každého semestru skládaly zkoušky. Prvním pokusem o dívčí střední školu bylo u nás soukromé gymnázium spolku Minerva, založené v Praze v roce 1890. Nežískalo však právo veřejnosti a absolventky musely maturovat na akademickém gymnáziu.

školské úpravy, ale nebyl impulsem jediným. O dalších pohnutkách svědčí zapojení českých středoškolských profesorů a dalších odborníků do diskuse ke školským reformám z předválečného období a celé toto dění je spojeno s hledáním pokroku ve školské práci a snahou o její zlepšení.

V roce 1923 bylo při ministerstvu školství zřízeno zvláštní reformní oddělení, které řídil ministerský rada F. Macek. V oddělení byl připraven návrh zaujímající konkrétní stanovisko k otázce tzv. jednotné školy. (Tou se v té době rozuměla škola, která byla jednotnou pro veškerou mládež do 14 let.) Zabýval se však i dalšími školskými oblastmi, jako je volitelnost předmětů, otázky přípravy učitelů národních škol a pod. Vyvolal širokou diskusi, v níž se ukázalo, že návrh není propracován tak, aby mohl sloužit jako podklad pro novou úpravu střední školy. Na druhé straně však některé jeho základní myšlenky byly obecně přijímány. Ukázalo se také, že práce tohoto typu vyžaduje spolupráci širokého okruhu odborníků. Proto byla vytvořena zvláštní komise, aby vypracovala návrh na reorganizaci středního školství. Jejím předsedou byl jmenován univerzitní profesor Bohumil Bydžovský. Návrh, který komise připravila, byl myšlenkově příbuzný s návrhem předloženým v létech 1918/19 Jednotou českých matematiků a fyziků. Vývoj československé střední školy v prvních letech po převratu značně ovlivnili někteří čelní členové JČMF, kteří zastávali zodpovědná místa ve školské správě. Z nich je třeba jmenovat vedle Bohumila Bydžovského i Dr. Miloslava Valoucha, který byl až do roku 1926 „vedoucím odborovým přednostou“ ministerstva školství a většina zmíněných reformních impulsů byla jeho iniciativou, nebo měla alespoň jeho podporu. V roce 1925, po nástupu ministra školství Srdínka, dochází k určité stagnaci příprav školských reform, mimo jiné i k rozpuštění reformní komise. Oživení reformní činnosti nastává až na podzim 1929 s nástupem nového ministra školství Ivana Dérera. Ten jmenoval dvě komise expertů pro přípravu školské reformy. Komisi pro národní školy předsedal doc. V. Příhoda, komisi pro střední školy prof. B. Bydžovský. Na jaře roku 1930 tato komise odevzdala ministerstvu školství první část reformního návrhu, která se týkala úpravy nižší střední ško-

ly. Ministerský výnos, vydaný na základě tohoto návrhu v červnu téhož roku, zaváděl vyučování v nové úpravě od počátku školního roku 1930/31 v prvních třídách gymnázií a reálných gymnázií a v prvních třídách reálek a reformních reálných gymnázií. V průběhu let 1931 a 1932 byla úprava rozšířena na celý nižší stupeň střední školy.

Druhá část reformního návrhu, týkající se vyšší střední školy, byla dokončena v roce 1932 a ihned potom byly připravovány nové učební plány a osnovy. Od školního roku 1933/34 přecházely postupně všechny typy gymnázií a reálek na výuku podle těchto nových učebních plánů. V dalších letech až do roku 1937 se komise zabývala vypracováním školního řádu a také nových požadavků pro státní zkoušky kandidátů profesury na středních školách.

Nyní trochu konkrétněji k reformě samé. Po diskusích a početných sympatiích většiny zainteresovaných pro jednotnou vnitřně diferencovanou školu pro mládež od 6-ti do 14-ti let, se nakonec setrvalo z důvodů tradice, ale i dalších, u dvou proudů vzdělání mládeže, tj. po společné obecné škole buď škola měšťanská a po ní praxe, učební obor nebo odborná škola, nebo některý typ gymnázia či reálka. Hlavními důvody proti jednotné škole byla nutnost velké vnitřní diference podle dalších aspirací žáků, která s sebou nesla značné problémy. Jednotná vnitřně diferencovaná škola tedy přijata nebyla, ale došlo k významným organizačním změnám na středních školách poskytujících všeobecné vzdělání, tj. na reálkách a všech typech gymnázií.

Byl vytvořen relativně jednotný nižší stupeň střední školy, tzv. společný základ, na který navazoval diferencovaný stupeň vyšší. Nejradikálnější návrh reformy a struktury tohoto společného základu vyšel z řad členů JČMF a byl nakonec velkou většinou přijat. Společný základ takto pojatý byl čtyřletý a bez latiny. Přijetí této organizační změny umožnilo dětem i jejich rodičům oddálit rozhodnutí o hlubší orientaci dítěte až do 15. roku jeho věku místo dřívějšího 11. roku. Dosavadní typy vyššího stupně gymnázií a reálky zůstaly zachovány. Důvody pro jejich zachování vycházely z psychologického pohledu na žáka, neboť „jeho vývoj je tím optimálnější, čím více se jeho duševní struktura shoduje

s kulturními hodnotami, s nimiž přichází do styku“. Další důvody pramení ze zřetele k budoucímu studiu žáků a jejich povolání a mohli bychom jmenovat řadu dalších důvodů. Podle orientace vyšší střední školy, dané učebními plány a osnovami, byl pak prováděn výběr uchazečů o studium. Obecně lze říci, že na gymnázium nepatřili žáci, kterým chybělo filologické nadání, na reálku pak žáci bez nadání matematického.

Co se týče vlastního vyučování, došlo všude, kromě vyšších reálek, k mírnému snížení počtu týdenních vyučovacích hodin, neboť převládal názor, že až dosud byli žáci přetěžováni. Obecně je zřejmé, že středem zájmu veškeré školní práce je žák, o čemž svědčí i citace z poznámek k osnovám: „Základní zřetel při veškeré výchovné práci je zřetel k žákovi“ ... „Pro vyučování znamená zřetel k žákovi, že jeho účelem není jenom vštěpování určitého množství učební látky, osvojení určité zásoby vědomostí, nýbrž především vypěstování žákovy osobnosti vhodným výběrem látky a účelným způsobem jejího zpracování.“

Jestliže v diskusi předcházející Marchetově reformě se zájem začal soustřeďovat na výchovné působení školy, reforma z 30. let považuje výchovu za jeden z prvořadých úkolů školství, který nelze oddělovat od úkolů vzdělávacích a k naplňování obojího – výchovy i vzdělání – se již cílevědomě využívá výsledků pedagogiky a psychologie.

Matematika a přírodní vědy vůbec měly stejně jako v předcházejícím období nejsilnější postavení na reálkách. V osnovách je to zdůrazněno tím, že reálky mají „zvláštní cíl uvést žáka v bližší styk s kulturou technickou“. Předměty, které se na „zprostředkování tohoto styku“ zejména podílely, byly matematika, deskriptivní geometrie, fyzika, chemie a kreslení. Na vyšším stupni měla tato skupina předmětů asi 43 % z celkové hodinové dotace. Reálky a klasická gymnázia tvořily dva základní vyhraněné typy střední všeobecně vzdělávací školy, reálná gymnázia tzv. „přechodné“ typy mezi těmito dvěma základními.

Vyučování matematice ovlivnila popisovaná reforma jen po stránce organizační, nikoli obsahové. B. Bydžovský situaci charakterizuje v [1]: *Reformní hnutí didaktické zasáhlo vyučování ma-*

tematiky již před desetiletími a nové myšlenky v tomto vyučování pevně zakotvily. Funkcionální myšlení, jako nejdůležitější prvek myšlení matematického, zapustilo již hluboké kořeny v matematickém vyučování. ... Reformátoři matematického vyučování na střední škole vždy zdůrazňovali tři složky závěrečného oddílu tohoto vyučování: řešení rozsáhlejších úloh zasahujících do různých oborů matematiky a užívajících rozmanitých metod řešení, přičemž se zvláště cení úlohy z praktického života; rozhledy historické, které mají žákovi objasnit rozvoj lidské myšlenky ve vědním oboru, jenž vyniká stářím a nedostižitelnou přesností a je tedy zcela zvláštním a mimořádně zajímavým úsekem dějin lidského myšlení; filozofické pohledy do myšlenkové stavby a do metod matematiky spojené s hlubším poznáním toho, jaké postavení má matematika v soustavě věd.

Reforma středního školství provedená jako poslední v době existence habsburské monarchie v letech 1908 – 1910, známá jako reforma Marchetova, vytvořila důsledným přijetím meránského programu v obsahu středoškolské matematiky relativně stabilní stav, který přetrval až do 50. let. Velkou zásluhu má na tom Jednota českých matematiků a fyziků, která ze svých řad vybrala odborníky na problematiku školské matematiky a pověřila je napsáním nových středoškolských učebnic v duchu myšlenek meránského programu. Zároveň zajistila vnitřní odbornou recenzi navrhovaných učebnic ještě před jejich schválením. Stala se tak garantem jejich odborné i metodické kvality. Svědčí o tom i skutečnost, že uvedené učebnice byly používány v mnoha vydáních až do padesátých let. Nové pohledy na výuku školské matematiky přicházejí až s novými návrhy středoškolských učebnic matematiky Eduarda Čecha z počátku 40. let. Jejich rozšíření spolu s učebnicemi dalších autorů však už spadá do dalšího kvalitativně odlišného období.

LITERATURA:

- [1] Bydžovský B., *Naše středoškolská reforma*, Praha, 1937.
- [2] Mikulčák J., *Padesát let vyučování matematice v naší republice*, Matematika ve škole č. 1 z roku 1968.
- [3] Neuhöfer R., *Učební osnovy středních škol a učitelských ústavů*, SN, Praha, 1934.